

МАЛИ ПРИЛОЗИ ИСТОРИЈИ СРПСКОГ ФРАЈКОРА У АУСТРИЈСКОЈ ВОЈСЦИ 1788—1814.

I

Године 1790. бечки гравер и издавач Хијеронимус Лешенкол издао је *Kriegs Kalender für das Jahr 1790* (bey Hiro: Löschenkohl in Wien), који садржи при крају списак бакрореза које је овај издавач посветио актуелним ратним догађајима од 1790. Ту се налази дужи списак портрета истакнутих војних личности и владара, затим планова и карата Србије и Босне. Уз сваки бакрорез назначена је и цена у крајцарама. Тако су ту заступљени портрети Ахмета IV (20 кр.), Селима III (20 кр.), великог везира (20 кр.), капудан-паше (20 кр.), београдског паше (30 кр.), скадарског паше (20 кр.), његове љубимице (24 кр.), Осман-паше од Хотина (17 кр.), румелијског паше (24 кр.), кнеза Мавропенија (20 кр.), кнеза Ипсилантија (17 кр.), потпуковника Вукасовића „у целој фигури“ (20 кр.). Од карата и планова објављене су следеће: „Karte von Bosnien und Servien“ (30 кр.), „Karte von Servien“ (1 флорин), „Kriegskarte von Belgrad“ (24 кр.), „Kriegskarte mit dem Damm bey Beschania“ (24 кр.) и „Kriegskarte von der Eroberung von Schabaz“ (17 кр.).

У овом каталогу посебну групу сачињавају руком колорисани (илуминирани) бакрорези који представљају поједине учеснике у овим догађајима. За разлику од владара и војсковођа, ту су приказани обични ратници, као нека врста портрета. У „Wiener Zeitung“-у од 15. августа 1788. објављена је белешка по којој су то „die Porträts von einigen serwischen Freywilligen, die türkische Unterthanen, und jetzt auf k. k. Seite sind, in ihrer Uniform“.¹ Потом следеју: „ein Montenegriner“ (10 кр.), „ein Arnaut“ (10 кр.). Потпуно је нова представа Црногорца, до сада непозната у нашој литератури. Међутим, засад се не зна како је изгледао овај Црногорац. Боље су познати „7 servische und banatische Freywillige“ (1 фл. и 10 кр.), од којих се само неки налазе у Музеју града Беча. На челу је добровољац Михаљевићевог фрајкора, чија је слика већ раније објављена.² Наслов овог бакрореза гласи: „Serwischer Freywilliger unter dem Commando des Major Mehaloviz“ (димензије: 196 × 158 mm). Потом следеју бакрорези — портрети у целој фигури: „Joseph Krenak, чувени харамбаша, сада при српским добровољцима у околини Шапца, чија је глава уцењена са 40 цекина“ (дим. 257 × 180 mm). Па онда „дебели храбри Јован, један српски добровољац“ (235 ×

¹ Hieronymus Löschenkohl (1753—1807), Historisches Museum der Stadt Wien, Wien, 1959, 47.

² Овај колорисани бакрорез објављен је у два маха: П. Васић, *Хијеронимус Лешенкол, сликар Срба у XVIII веку*, Политика, 31. децембар, 1, 2. јануар 1964; в. такође П. Васић, *Ношња народа Југославије кроз историју*, Завод за издавање уџбеника СРС, Београд, 1968, 131.

175 mm) и Иван Станиславић из Мислођина.³ На једном бакрорезу приказан је и један ратни подвиг фрајкораца, препад на турску комору: „Die Freywilligen Erbeuten am 10-ten Merz 1788. bey Tsupna 200 miz Mehl beladene Pakpferde“ (202 × 295 mm).

Другу серију представља група од 8 емиграната, од којих је за сада само један познат под насловом: „Turkischer Emigrant von Miriwe aus Servien“ (231 × 181 mm). Очигледно је да ту није у питању никакав Турчин, него сељак из Миријева на коњу, са перчином испод феса обавијеног чалмом, везеним рубљем, наоружан пушком и са бакрачлијом уместо узенгије. У ствари, ту имамо ретку слику српског сељака с краја XVIII века, који би одговарао описима Милована Видаковића у његовој *Аутобиографији* или Гаје Пантелића. Вредност овог илуминираног бакрореза поглавито је историјска и документарна, а не уметничка, јер Лешенкол није могао увек да достигне уметнички ниво у својим радовима.

У *Календару* се Срби не спомињу, али има једна забелешка за нас занимљива, која се односи, зацело, на бегунце из Србије: „Број турских бегунаца који су у првом рату побегли у Банат“. Ван сваке је сумње да ту нису у питању Турци, него Срби који су побегли од турског терора за време Кочине крајине, по свој прилици из северне Србије. Та забелешка има карактер суве статистике; она гласи:

„Мушких 6.177, женских 5.682, заједно 11.859 лица. Осим мало новаца, довели су са собом 894 коња, 67 ждребади, 768 волова, 713 крава, 99 телаци, 151 говече, 194 свиње, 710 коза, 3.667 оваца, 364 кола и један плуг.“

О српским добровољцима у тексту *Календара* нема ни помена. Додуше, на насловној страни, у три овала, налазе се три портрета: Јосифа II, Катарине II и Селима III. Испод ових овала, у једном пределу приказана је фигура фрајкорца или хусара који се враћа из рата са торбом и штапом.

Осим ових бакрореза, у додатку *Календара* препоручује се још једна серија, у којој је, поред шеме ц. и к. трупа заједно са портретима командујућих генерала, шема руске и пољске војске, ношње Турака, цивилне и војне, приказан Београд са банатске стране („Prospect von Belgrad vom Banat“). Београд је био главни мотив у овим публикацијама и налазио се у центру пажње, јер је његово освајање, које је пошло за руком аустријској војсци под Лаудоном, било догађај од европског значаја.

II

Крајем XVIII века у Минхену је живео један сликар чије ће име касније постати чувено у области ратног жанра: Wilhelm von Kobell (1766—1853).⁴ Кобел је започео своју уметничку каријеру у Манхајму,

³ Др Душан Поповић, *Из друштвене прошлости Војводине*, Војводина, II, Нови Сад, 1941, 319.

⁴ W. Lessing, *Wilhelm von Kobell*, F. Bruckmann A. G., München, 1923; Исти, *Wilhelm von Kobell*, Herausgegeben und eingeleitet von Ludwig Grote, Bruckmann, München, 1966 (друго издање); Dr. Siegfried Wichmann, *Gedächtniss-Ausstellung zum 200. Geburtstag des Malers Wilhelm von Kobell 1766—1853*, München, 1966 (Каталог изложбе).

али се доцније његова породица сели у Минхен, а његов отац, познати пејзажиста тога времена, Фердинанд Кобел, дао му је прве основе сликарског заната. У току последње деценије XVIII века Баварска је постала поприште ратних операција, и врло често становници њених градова нису знали ко ће осванути на њиховим улицама: пријатељи или непријатељи. Баш у то време Кобел се посвећује војничком жанру. Он слика војнике разних народности који логорују у Минхену испод његових прозора. Живописност таквих призора, разноврсност униформи појединих родова оружја, затим типови разних народности, подстакли су га на стварање једног жанра који је и дотле имао много присталица. Кобел слика војнике у живописним позама, по природи, дајући им нешто од своје личности: веома издужену фигуру, чију висину потенцирају још бачене сенке. Међутим, у погледу карактера, ставова, униформи, оружја, коња и веродостојности уопште, Кобел чини један корак напред у поређењу са својим савременицима. Он студира боље анатомију и покрете коња и открива положај коња у галопу, који је дотле био приказиван на конвенционалан начин као *летећи галоп*. На великој берлинској изложби 1906, Кобел, који је био прилично потиснут у позадину према мање значајним представницима војничког жанра, бива откритивен као претходник импресиониста и сликар дотле непознате радносноности. Дакле, једна значајна уметничка личност онога доба, којој је и новија епоха одала велико признање.

У низу акварела који представљају Французе, Баварце, Виртембержане, Пруссе и Аустријанце, добили су места представници свих родова оружја, коњице, пешадије, артиљерије, у живим позама, савесно простудираним, са педантеријом која није оставила никакву сумњу у погледу детаља униформи или оружја. Кобел је волео да своје мале сцене постави у предео такође савесно простудираним, са високим дрвећем у првом плану. Главни историчар Кобелов, Валдемар Лесинг, запазио је да се Кобелове сцене разликују од осталих сличних мотива и по томе што је њихов аутор увек желео да прикаже одређен *штимунг*, коме је подређивао фигуре и на тај начин се приближио извесним схватањима импресиониста, иако је био далеко од тога да би се могао придружити њима. У најбољу руку, могао би се сматрати као један њихов далеки претходник. Међутим, интересовање за појединости и у пределу, за сваку травку или камен, почевши од првог плана, даје Кобеловим акварелима карактер извесне сувоће која донекле спутава непосредност сликарског израза.

Независно од тога, поред прилично обимног каталога његовог дела, које је познато захваљујући Лесингу, ипак је било мало откриће сазнање да у Војном музеју у Бечу постоји један Кобелов акварел чији наслов гласи: „Soldaten des Wurmser Freicorps und ungarischer Fusilier”.⁵ Акварел је димензија 30 × 25 cm, али није датиран. Међутим, то није тежак проблем. Он је могао бити сликан између 1792. и 1793, ако се закључује по оделу војника, а евентуално и коју годину касније. То су два Србијанца, у плавом оделу са црвеним малим фесовима и познатим црвеним кабаницама са капуљачом, по којима су и добили име „Rotmäntler”. Занимљива је њихова фризура: перчин који се носио и за време устанка неколико година и густе бакенбарди, налик на фризуру

⁵ Војни музеј у Бечу, Inv. N. Bl. 16552.

европских војника. Њихово наоружање је хусарска сабља и пиштољи за појасом, али ханџар је проблематичан и подсећа на ловачке мачеве. Изгледа као да не носе рубље — кошуљу, мада се у опису у „Славено-сербскија Вједомости“ из 1793. спомињу „широки от кошуља рукави“. Ту се, такође, истиче „червено јапунче“ „преко плешта како што су његда пандури Тренкови носили“.⁶ Карактеристично је да носе високе цокуле као и мађарски војник, и то би био једини европски „реквизит“ у њиховој ношњи, док су иначе приказивани у опанцима.⁷ Занимљива је разлика у годинама између двојице фрајкорца: један је сасвим сед, а други млад, црне масти, по чему се може закључити да је Кобел такође уочавао и етнички тип војника разних народности које је сликао у овим бурним годинама. Необична ношња Србијанаца и њена живописност побудили су Кобела да својој интернационалној галерији европских војскака придружи и ову, у којој су наши људи, истина у туђој служби и ратујући за туђе интересе, упознали савремени начин ратовања, који им је био од велике користи у борбама за време устанка. Кобелов акварел је прецизан и јасан, документаран, и у главним цртама он се подудару са поменутиим цртежом фрајкорца који се налази у Војном музеју у Бечу.⁸ Значајна је чињеница да су баш војници из Србије добили места у овом великом компендијуму војскака, војника и униформи, чиме је њихово учешће у ратовању последње деценије XVIII века несумњиво потврђено. У својим лутањима, маршевима и контрамаршевима, стигли су они до Минхена, до Рајне, до Фландрије, и оставили тамо један део својих другова или официра — који су, као Алекса Ненадовић, били Срби — али су, у накнаду за то, стекли знања и искуства о савременом ратовању.⁹ Проналазак овог драгоценог ликовног дела употпуниће нашу слику о томе Српском или Вурмзеровом фрајкору, који је за нас значао нешто више од обичне најамничке трупе, као што се могло закључити по нашем досадашњем познавању ствари.

Овде не престаје веза чланова породице Кобел са Србима или Србијом. Много година касније, приликом свог боравка у Цариграду 1835, кнез Милош Обреновић је дошао у везу са братом Вилхелма Кобела, Егидом. Ево како кнез Милош описује тај сусрет у своме писму од 3. септембра 1835: „Ово дана посетио нас је Кр. Баварски Државни Советник многи ордена Кавалер, Г. Елид (sic!) Коббел, славни стари муж, који сад из Баварије враћа се, и у Атину полази, и ми смо њему учинили узајамно посјешченије.“¹⁰ Две године касније, 1837, Егид фон

⁶ Д. Поповић, *Из друштвене прошлости Војводине*, Војводина, II, Нови Сад, 1941, 318.

⁷ П. Васић, *Карађорђева Србија у делима савремених уметника*, Зборник Музеја првог српског устанка, Београд, 1959, сл. 1—2.

⁸ Исто.

⁹ Вурмзеров фрајкор описује и Ј. Б. Пфлуг 1793: носили су мрко одело, капуљаче преко чакова, а ханџаре и пиштоље за појасом (J. B. Pflug, *Erinnerungen eines Schwaben 1780—1830. Kulturbilder aus der Kloster Franzosen und Rauberzeit Oberschwabens. Nach den Erinnerungen des Malers-Romantikers Johann Baptist Pflug, Ulm-Donau*, 1936, 40—41).

¹⁰ М. Петровић, *Финансије и установе обновљене Србије до 1842*, књ. I, Београд, 1897, 312.

Кобел обратио се писмом кнезу Милошу. У регистру Министра иностраних послова забележено је само кратко: „Кобел Егид, краљ. баварскиј држав. дејствител. советник препоручује се за сербскиј орден и турски нишан.“¹¹ Међутим, ни деловодник ни акта из ове године нису сачувани, па се не зна какво је било решење кнеза Милоша. Исто тако није познато ни зашто је Егид Кобел тражио орден и какве је он имао заслуге за Србију или самог кнеза. Да ли само на основу тога што га је посетио у Цариграду? То би се могло утврдити евентуално из тајног домаћег архива породице Кобел, који је сачуван у Минхену. Али без обзира на то какве је природе био тај контакт између Кобела и кнеза Милоша, значајно је да је он постојао, као потреба тадашње Србије за везе са Европом, са једном европском државом, иако, можда, није имао нарочитих резултата. Занимљиво је то да је Милошева Србија одржавала везе и са другим немачким државама, особито са Саксонском, из које су долазили и досељеници у Србију.

KLEINE BEITRÄGE ZUR GESCHICHTE DES SERBISCHEN FREYCORPS IN DER ÖSTERREICHISCHEN ARMEE 1788—1814

I

Der im selben Jahr erschienene *Kriegskalender für das Jahr 1790* enthält ein längeres Verzeichnis der Kupferstiche des Wiener Verlegers und Graveurs Hieronimus Löschenkohl. Neben Porträts berühmter, durch die damaligen Kriegereignisse bekannt gewordener Zeitgenossen, findet man darin Pläne und Karten von Serbien und Bosnien, aber auch Abbildungen Serbischer und Banater Freiwilliger, sowie auch von Flüchtlingen aus Serbien in voller Figur. Ferner ist eine statistische Übersicht bemerkenswert, worin die Zahl der 1788 aus Serbien in Österreich eingetroffenen Flüchtlinge, ihrer Wagen und des von ihnen mitgeführten Viehs angegeben ist. Jede Serie der Stiche enthält die damals im Blickpunkt stehende Stadt Belgrad, deren Eroberung ein Ereignis von europäischer Bedeutung darstellte.

II

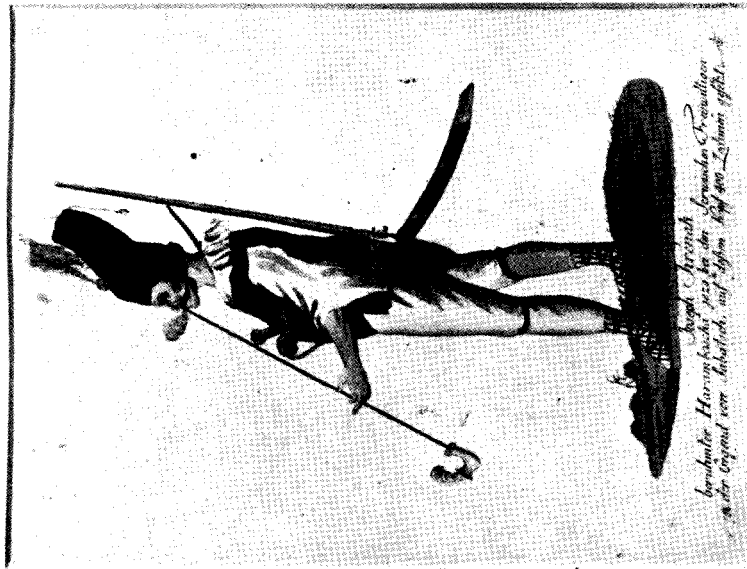
In der zweiten Abteilung wird das Aquarell „Soldaten des Wurmser Freicorps und ungarischer Füsilier“ von Wilhelm von Kobell aus dem Heeresgeschichtlichen Museum in Wien gezeigt. Der bekannte münchener Maler militärischer und Kriegsmotive, Wilhelm von Kobell, der auf vielen Bildern Szenen aus den Revolutionskriegen und den von Kaiserreich geführten Kriegen darstellte, räumte unter seinen Aquarellen verschiedener europäischer Heere, die durch Bayern zogen, auch dem vom Würtemberger Johann Baptist Pflug in seinen Erinnerungen erwähnten Serbischen Freycorps einen Platz ein. Dieses Aquarell Kobells ist eine seiner gelungenen Arbeiten. Er hat darauf mit grosser Sicherheit den ethnischen Charakter dieser sonderbaren, an der türkischen Grenze angeworbenen Soldaten

¹¹ Архив Србије, Регистар Мин. иностр. дела 1837, бр. 441. Ни деловодник ни акта из ове године нису сачувани.

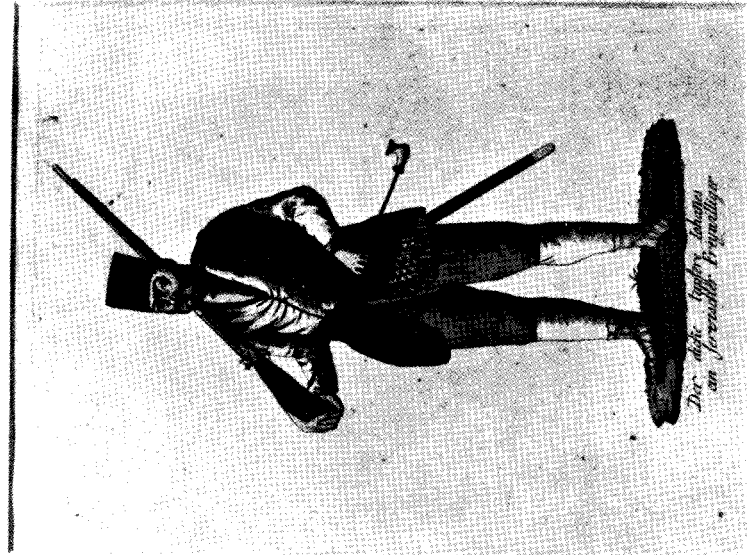
festgehalten, die nach den Worten eines damaligen Zeitungsschreibers, aus Serbien stammten. Auf diese Weise kamen auch unsere Landsleute in das grosse Kompendium des berühmten münchener Malers, der in dieser Hinsicht ein treuer Chronist seiner Zeit gewesen ist.

Die Verbindung der Mitglieder der Familie von Kobell mit den Serben bricht jedoch damit nicht ab. Wilhelm von Kobells Bruder, Aegydius von Kobell, wandte sich 1837 an den Fürsten Miloš mit dem Ansuchen um die Verleihung eines serbischen Ordens. Obwohl nicht bekannt ist, welcher Art seine dem Fürstentum Serbien erwiesenen Dienste gewesen sein mögen, bildet diese Verbindung eine für die Kenntnis der Auslandbeziehungen des Neuen Serbiens wissenswerte kulturhistorische Einzelheit.

Pavle Vasić

Сл. 1 — Х. Лешенкол: Јосиф Кренак, харамбаша при српским добровољцима код Шапца (Фото Музеја града Беча)

Сл. 2 -- Х. Лешенкол: Дебели Јован, српски добровољац (Фото Музеја града Беча)

*Die Tugmiltigen Erben der am 10ten März 1788.
bei der Tugmiltigen 200 mit. Nicht beladene Pakete*

Ст. 3 — Хиронимус Лешенко: Препод код Жулье 1788. године
(Фото Музеја града Веча)

*Türkischer Emigrant von Mirna
aus Servien*

Сл. 4 — X. Лешенкол: Српски сељак из Мирнице, 1790.
(Фото Музеја града Беча)

Сл. 5. Вилхелм Кобел: Срби-војници Вурмзеровог *фрајкора*
(Акварел, Војноисторијски музеј у Бечу)